

Boris A. Novak

Kapital

(Tretji spev epa)

1

Najtrdnejša zaveza niso živi.
So mrtvi. Mi smo njihovi nasledniki,
neresni in neodgovorni, igrivi

in bosí na rosnem travniku. In predniki
nas nemo gledajo, za vselej strti,
mi pa smo živi, na smrt živi in krivi ...

Da, bolj kot živi so zahtevni mrtvi.
Ne govorijo, a jih živi slišimo.
Njihov molk nam glasno zveni v krvi.

Ne gre drugače, kot da jih uslišimo.
Tu ni pogajanj, njihove zahteve
so brezpogojne. Naj se še tako trudimo,

niso nikoli zadovoljni. Če dneve
ne mislimo na njih, se neko noč
nenadno vrnejo in nam odseve

izgube trosijo v sanje. Zroč
v nič se pôtni spomnimo te krivde,
dolga, ki ga odplačati ni moč.

To je krivično. Radi bi te žive
nôge usmerili v živo gnečo
in pozabili na švistečo tetivo

odsotnosti in svojo malo srečo
užili kje na samem ali v dvoje.
Ko je najlepše, zaslišimo brnečo

tišino. Od onstran. Molk, ki pôje.
In vemo – tam globoko notri vemo –
da je tako edino prav. Osojne

so pesmi, ki nas čakajo. Kamor gremo ...

2

Pogosto se sprehajam po pokopališčih.
Ta mesta mrtvih so najlepší, najbolj mirni parki.
Pisateljski instinkt mi pravi: *Tu so zgodbe, išči!* ...

Nagrobniki so okamneli jambori na barki,
ki mrtve pelje onstran. Modri stari Egipčani
so svojcem dali hrano in pijačo za na pot, starki

toplo obleko in otrokom kup igrač ...

Jaz hranim

vse svoje mrtve s pesmimi. Tako so žejni:
potrebujejo živ in topel glas. Nagrobni kamni

so lačni: potrebujejo napis ...

O lepi ženi,

ki je odšla in zapustila svojega moža
v prazni, porazni postelji vseh živih dni. O eni

in edini materi, ki je bila izvir sveta.

O starodavnem, plemenitem in mogočnem rodu,
od katerega je ostala le ta grobnica ...

Modri stari Grki so svojcem na poslednjem brodu
na veke polagali kovance, da bi se jih usmili
Haron, brodnik čez reko pozabljenja ...

Jaz usodo

podkupujem z besedami. Da bi proti sili
časa smel vsaj še enkrat govoriti z njima,
da bi očeta vprašal *tisto* in da bi videl mil

materin obraz ...

Celó poleti tukaj vlada zima,
v spomenike oledenel spomin, tišina
sred mesta, kjer življenje misli, da je večna plima ...

Prebiram šifre letnic. Dvajset let pomeni sina,
ki ga je zvita senca ugrabíla jarki lúči
poldneva. Za imeni talcev temnega pogina

je zadnja letnica zmeraj 1942, ključi
prvih letnic pa kažejo različne starosti – od otrok
do starcev ... Majhen grob je pretresljiv: kako je mučil

mater ... Črn marmor je razpokan od dotikov rok
dežjà in vetra časa. V blede črke spraskana usoda.
V kostnici pri Iepu piše: *Vojak, ki ga pozna le Bog ...*

Naučil sem se brati to pisavo. Neslišna godba
angelov, vrtnica, vklesana v kamen, na svidenje
tam onstran, križ in zvezda in polmesec, pogodba

z Bogom kot prvo in poslednje upanje
o srečanju nad zvezdami ... Od slepega nemira živih
bežim v mir pokopališč, pogovor z mrtvimi, videnje

vsegà, kar je bilo, kar je in kar bo ... Po goljufivih
sledih sem iskal grobove prednikov.
Večine nisem našel. Kakor da so krivi

zločinov, so jim namenili delež bednikov –
zagrebli so jih zunaj zida, brez vseh znamenj,
morda, po eksekuciji, v množično grobnico ...

Ni mi dan Bog. In vendar položim bel kamen
na judovsko pokopališče, zrem v razprte dlani
pred grobom muslimanov in pomolim za kristjane ...

Ta pesem je molitev za brezimne mrtve,
jim nesem krhek, tih dih,
za vse brez groba: namesto hrane
stih,
ki se razprši
v zimski zrak kot prah, da ga použije sončni plamen,
namesto kovancev položim zveneči molk na mrtve veke,
na veke
vekov,
amen ...

3

Presenetljivo dejstvo, da je zapuščina
rodu vsebovala tako malo drobnarij,
ki tvorijo večino našega spomina,

izvira iz čistilne akcije, ki jo je starim
stvarem, tej *malomeščanski navlaki*, napovedal
in udejanjil stric Mirko.

– Sam sem brskal po omari

staršev s strastjo raziskovalca: slednja stvar je prabeseda,
sem kot otrok verjel in še zmeraj verjamem: razvozlaval
sem kod spominkov, ki so iz pedantnega nereda

strmeli vame, srečni najdenčki iz daljav
stoletja ...

– Vse drugače Mirko: zanj je bil *vse to kič*,
neznosno znamenje tradicije, ki naj odplava

v reko pozabljenja, saj je *vsa preteklost nič*,
srce izvira iz *neomadeževane Prihodnosti!* ...
Leta petintrideset je ta *überspannt* mladenič

izkoristil popoldanski sprehod staršev in hip odsotnosti
starejših bratov. Revolucionarnega nasilja
nad kičem se je lotil s slo, z zavestjo o usodni nujnosti

in s sistematičnostjo, génom iz družinskega okrilja:
prizori iz pastirskega ljubavnega življenja
na malih platnih, *vsa ta bidermajerska idila,*

kipec kosca in sejalec impresionističnega zrenja,
ta nacionalistična gnusoba, češki echt kristal,
cel kup različnih kup z napitnicami iz časa vrenja

čitalnic, *to meščansko sranje ...*

vse je romalo na tla,
v tisoč koščkih, ki jih je nato, kot priden mamin sin,
pospravil in odnesel v smeti. Sredi izpraznjenega

stanovanja, iz katerega je počistil *ves ta kič,*
vso to malomeščanščino,

ves ta spomin,
se je usedel na preprost stol in mirno čakal,

da se med vrati
prikažeta *vrhunca kiča* – Oče in Mati ...

4

Odprem skrbno zapakirano, z vrvicami
povito škatlo, polno oštevilčenih kaset
in drobnih, ročno zvezanih beležnic: hrami

spomina!

Kako sem jih iskal!

In megljeni svet

preteklosti je zažarel v čisti luči:
tu je bil dolgo prepovedan vstop v klet

rodbinskih zgodb, tu so bili čarovni ključi,
ki so odpirali skrivnosti, manjkajoči
fragmenti *puzzlov*, zakonitost vseh naključij,

pedantno urejeni, dlakocepsko točni
podatki – čudežni akustični arhiv!
Po vseh teh letih nepoškodovan.

S trakov se toči

glas mojega očeta, kakor da je živ.
Ta glas, tako domač in tako zelo oddaljen.
Mehak, sproščen, občasno nasmejan, od tetiv

prikritega prepričevanja pa vztrajen,
drhteč od čustvene napetosti, z lokom
improviziranih besed, zazrtih v kraje

in čase, ki jih ni več in jih še ni, z zvokom
bližnje odsotnega sveta, odmevajoč skoz molk,
ki ga je mojstrsko obvladal,

gosposki *zbogom* ...

Pripoveduje zgodbo svojega življenja, vlog,
ki jih je igral, pred mano vstaja *Osvobojeno*
ozemlje, Roška ofenziva, Trst, lep slog

nesojenega pisatelja ... Časovno razporejeno,
saj so beležnice kazala, s tipično pisavo
preciznega statistika, celó ljubezen z ženo ...

In se nenadoma zavem, da je skoz daljavo
prispel paket, priporočeno pismo mojega očeta.
Namenjeno prav meni. – Primem se za glavo. –

To je njegova oporoča. Spravljena na kasetah,
opremljena s kazali in opombami, trdnó
in varno zvezana. Da lahko čaka. Dolga leta

čaka. Čaka name, da jo odprem. In poslušam.
In preprišem ...

Tako je srečna in tako je težka moja duša ...

5

Telesno vem, kako so se srednjeveški kronisti,
prepisovalci rokopisov, iluminatorji
in mojstri lepopisa vsevdilj sklanjali nad listi

in palimpsestni pergament barvali s črkami,
inicialke z zlato in srebrno barvo, srečo
Device Marije z globoko modro, strgani

plašč svetega Martina pa z magenta rdečo,
črko za črko karseda čitljivo, a z okraski,
kot da ima prav vsaka dušo in telo, bobnečo

bit bojne črke **B** z bombastičnim trebuhom, laski
popolne črke **O** orišejo okrogel obraz,
črka **P** pa ima ponosne prsi, pripete s paski ...

Biti kronist pomeni pozabiti na svoj mali jaz,
skloniti se pred Vélikim Pluralom Zgodovine,
kjer vlada troedini Bog, in zapisovati čas,

ki se začenja zmeraj znova – in nikdär ne mine –
s križanjem in krstom in poslednjim zakramentom,
spominom na Odrešenikove prabolečine

in upanjem na srečanje pod trdnim firmamentom
Nebés, da, z vsemi ljubimi, ki so šli tja pred nami,
z brati in sêstrami v smrti, z živim stvarstvom ...

Z razpokanim cementom

in gnilimi zobmi zgrajeni čas, sloneč na rami
orjaka, ki je priposestvoval prihodnost, je končan.
Jaz, dedič vere v Spremembo, izpostavljen osami

po padcu marmornatih spomenikov, sem bolan
od razdvojenosti med skrivnim domotožjem
za časom iluzij in svetom, ki nam je edini dan,

teh mlačnih vic, kjer ždimo. Ni več Vélikih Začetnic. Ožje
in tišje so zdaj moje besede, a bolj resnične,
bolj krhke, skrušeno ranljive. Daleč je orožje,

ki ga je k nebu dvignil rod očetov. Črke, lične
in mrzle, tlijo z monitorja. Ni več Zgodovine,
ki bi nad mano stala kot granit ... A ko te enolične

črke vtipkavam na reciklirani ekran praznine,
se trudim, da bi bil enako zvest dolžnosti kronista,
kot so bili predhodniki v veku troedine

svetosti ... Zapisati Zgodbo.

Naj bo zvonka, čista
in lepa, kakor so bile vse duše na smrt bližnjih bitij,
ki mi jih je bilo dano ljubiti ...

6

Vsaka zgodba ima svojo zgodbo.

Začne se kot tih glas, beseda, komaj slišna praska
čustva, ki zraste do vesoljne teže, da usodo

doživljamo le skozi. Mimo se ne da. Brez haska
so vse razlage zgodovinarjev, da *tista* bitka
ni bila odločilna. Ne obraz, pomembna je maska,

ki jo je čas nadel nevidnemu obrazu; nitka
spomina ju je do nerazdružljivosti zlepila.
Odtlejš vrzel prekriva zgradba zgodbe. Iz užitka

jo venomer ponavljamo, ker je v njej edina sila,
ki nam pojasni, od kod smo, in od kdaj, in zakaj ...
A zgodbe so nepredvidljive: dobijo lastna krila

in letajo po svoje; ne da se jih spraviti nazaj
v knjigovodstvo zgodovine ... Včasih se zgodi
tudi obratno: celi narodi izginejo, kraj

spopada in propada največjega imperija skopni
 iz kronik, ime junaka pade kot vojni plen pozabe.
 Prav to je odločilna bitka zgodovine: med lučmi

Spomina in temò Pozabe. Mlini uporabe
 zmaličijo oboje. Ker preteklost je odtekla,
 pustila naplavino – zgodbo. O, kralj davne slave,

zakaj si mi skrivnostno bližji kot žarenje jekla
 pri mučenju bratranca? Zakaj daljni raj
 razmem bolje od najbližjega peklà?

Zakaj je moja zgodba kup črepinj?
Iz njih sestavljam kraj
 rojstva in smrti, véliko, nezaslišano Zgodbo.
 Prisluškujoč jo orkestriram, od neskončnosti nazaj

k začetkom, s pesniško, zvenečo, v molk venečo godbo ...

7

Kot vsak otrok sem rad zvečer prisluškoval
 pogovorom odraslih. Ležal sem na tleh,
 na magični preprogi kabineta, in se igral

s kupi lesenih kock, vmes pa srkal glasove, smeh
 in resne stavke vseh teh mož, vseh teh *stricev*,
 kakor sem jih imenoval. Med grajenjem streh

in hiš in mest za novi svet sem dihal dim havbice
 in strah in srh in smrt iz zgodb junaštev in zločinov
 slovenske Apokalipse. Prvič dihal *kri*,

krike,
krivice

in *mučenja*, *zapore* in *procese*, iz spominov
 naključno preživelih so vznikali obrazi
 padlih tovarišev, zagrnjeni s tišino

prepovedi, šepetali so o *porazih*,
o katerih se ni smelo govoriti na glas,
izdajstvih in obtožbah in obsodbah, v teh izrazih

sem slišal čustveni naboj, ki ga je sežel povojni čas –
in čeprav nisem nič razumel, so se te besede
vtisnile na trdi disk spomina, ki ga je prekril plaz

vseh desetletij ...

Strici so mislili, da *zasede*
in *groze* ne razumem, saj sem le otrok. Da sem si zgodbo
zgradil, kot mali arhitekt, iz kock teh njihovih besed,

sami niso razumeli ...

Kocke so zrasle v hiške, sobo
je napolnjeval dim, strici so me hvalili,
da bom nekoč odličen gradbenik. Svetlobo

dejanj in polmrak razdejanj so zapustili in na krilih
Napredka poleteli v prihodnost. Po vojni svet
ne potrebuje več vojščakov, ruševina sili

k obnovi hiše. In jaz, gradbenik, star že sedem let,
sem bil za svojega očeta in vse te strice
zagotovilo, da gre čas naprej, da ni zaklet

v kroge maščevanja ... Toda jaz jim sanjskih klicev
nisem izdal: kako ne bom ne gradbenik ne arhitekt,
ampak – Sherlock Holmes! Poljubil sem očeta na lice

in odšel spat ...

Na nebu svojih ust iz deških let
še zmeraj hranim gosti in pekoči vonj tobaka,
pod prsti čutim gladkost kock, spomin pa je magnet,

ki vleče opilke zgodb, zatemnjen od dima in somraka ...
Kot sem zaslutil že takrat: ne gradbenik ne arhitekt,
postal sem – detektiv ...

Že leta in leta čakam

na ključ, ki bo odprl zarjavela vrata, klet
spomina, in razjasnil logiko naključij,
iz nepovezanih črepinj sestavljam sled,

iz dveh fotografij, posnetih v prešibki luči,
poskušam prepoznati, kdo je *ta* postava,
najti razlago razcefrane zgodbe, ki me muči,

primerjam protislovna pričevanja v daljavah
časa, prebiram knjige enostranskega spomina
in prisluškujem molku zamolčanih, prava

podoba se izmika, črna kavna usedlina,
svetal privid, ki ga konkavno cirkuško zrcalo
raztrešči v odbleske, pogled, ki ga požre temina,

celoti primanjkuje droben delček, čisto malo,
že dolgo iščem kronsko pričo, včasih en sam stavek
razpre temò, intrige v ozadju, bo vse ostalo

nedokončano, se sprašujem, kot telo brez glave
in glava brez oči, sestavljam *puzzle*, ki mu manjka
bitveni del, sem ga spregledal ali izgubil, prave

podobe ne izluščim, kdo je *ta* neznanka
na fotografiji, ljubezen ali smrt, objem ali obroč,
nobena zgodba se ne izide brez ostanka,

še najbolj zanesljive so besede, ki sem jih nekoč,
ko sem bil gradbenik, slišal od očeta in stricev,
besede, ki jih nisem razumel, a jih pomnim, na moč

natančno ...

Še zmeraj ne razumem. Morda resnice
ne bom nikoli našel. In morda je bilo vse še huje
kot v najbolj srhljivi zgodbi. Morda resnice

sploh ni ... Kakor koli že. Jaz, ki se ne razumem – tujec
sam sebi, detektiv lastnega porekla – sem dolžan
podati sklepno poročilo svojih raziskovanj ...

Tu je.

8

Pesniki smo čistilci, komunala, spominski red
sveta: ta stih je tu zato, da tiho čisti
zven in pomen zavrženih dotikov in besed.

Živimo od prebiranja smeti: med listi
jeseni zlat gumb poletnega pogleda,
odtrganega ...

Sicer pa smo nekoristni.

Le dvakrat je potrebna pesniška beseda
v vsem življenju: za vrh najslajšega poljuba
in srh najdaljšega odhoda. Nobena veda

ne zna pojasniti rádosti in groze. Izguba
je brez besede res dokončna. Ljubimca, ki s pesmijo
ne proslavljata teles, ne bosta dolgo ljuba

drug drugemu. S solzámi ranjeno oko,
ki se ob poslednjem slovesu najbližjega bitja
ne izlije v besedo, bo za vekomaj obsojeno

na morast molk. Kako porazna so bogata tihožitja
pogrebnih vencev brez besed! Zato jaz, ateist,
ne maram ateističnih pogrebov, revnega prikritja

nesmisla nič z molkom, ki naj bi bil bolj čist.
Celo najbolj klišejski verski ritual
je bolj človečen kot uradniški mrliški list ...

Vse, kar ostane mrtvim, je beseda. S tal
njihovih grobnic bo žarela in kopnela v somrak.
Zato je epitaf najvišji spev ...

Ta spev je kenotaf,

zahvala staršem, pokopanim blizu
stran,
v grobu, ki je gluha, nema, temna stran ...

Zato ta nočna pot, ta dolgi spev, ta ep,
 ki ni nič drugega kot v neskončnost vržen, potisočerjen
 epitaf,

namenjen za kamen,
 znamenje vseh znamenj,

prah,
 razpršen v zrak ...

9

Ko smo delili dediščino, so si drugi
 izbrali hiše, zemljo in bančne račune
 na geslo. *Po bleščeči, mirni strugi*

mojih otroških iger še drsijo lune.
 Potegovali so se za procent, posestvo
 in portfelj. Zibelko prežagali na pol. *Pljunem*

na tla in vzamem star očetov stol, to bistvo
njegove zasidranosti v času. Iz gladu
so snedli babičino kuhinjo. Le čisto

ime bo moje. Izpraznili so predale. Na dnu
sem našel porumenele fotografije.
 In polastili so se grobnic, brez sramu.

Mojega epitafa tam ni; teman zdaj sije
skozi ta spev. Papirje so zavrgli. S tal
sem jih pobral. Jaz, poznorjeni, razdedinjeni sin.

To je vsa moja dediščina. Moj edini kapital.
Spomin.